
DOKUMENTY A MATERIÁLY

VOJENSKÝ ŽIVEL V SLOBODOMURÁRSKOM HNUTÍ NA ÚZEMÍ HABSBUERSKEJ MONARCHIE

MARTIN JAVOR

JAVOR, M.: The Military Element in the Masonic Movement in the Territory of the Habsburg Monarchy. *Vojenská história*, 8, 3, 2004, pp 74 – 78, Bratislava.

In the published paper the author approaches the meaning of the term freemasonry. He deals with this topic concerning the Habsburg Monarchy in 18th century. He points out the fact that when following the membership base of Masonic lodges in this period senior representatives of these communities mostly came from officers' layers. The author compares the activity of Masonic lodges in the territory of Bohemia, Moravia and finally in the territory of Hungary and states that in the territory of Hungary the Masons were not so active than in neighbouring countries. However, their results were remarkable anyway. He approaches the particular activity of lodges oriented in presentations on national economic and political issues. He explains the very importance of lodges for towns.

Military History. Habsburg Monarchy. Masons. 18th Century.

Dejiny ľudstva sú stále plné prázdnych miest, ktoré ešte len čakajú na svoje spracovanie. Jednou z takýchto bielych stránok histórie ľudstva predstavuje slobodomurárske hnutie. Historici krajín strednej Európy sa tomuto fenoménu venovali len okrajovo, čo je spôsobené predovšetkým absenciou archívnych dokumentov alebo ich torzovitosťou. Svoju úlohu zohralo aj tabuizovanie hnutia komunistickou cenzúrou, a v neposlednom rade aj odmietanie hnutia cirkevnými inštitúciami.

Vyčerpávajúcu definíciu slobodomurárstva, ktorá by dokázala výstižne postihnúť všetky špecifiká a odlišnosti jeho foriem a pôsobení vtessať do niekoľkých slov, či viet, je veľmi náročné vytvoriť. Všeobecne sa dá povedať, že lóže boli pôvodne aristokraticko-meštianskymi, neskôr elitnými buržoáznymi, výrazne kozmopolitnými klubmi sociálne etického a humanitárneho charakteru, predstavujúce jednu z najrozšírenejších tajných spolčovacích foriem v ľudských dejinách a slúžiacu hlavne na emancipáciu nepriviligovaných vrstiev spoločnosti.¹

Pri sledovaní členskej základne slobodomurárskych lóží, ležiacich na území habsburskej monarchie v 18. storočí, nás zaujal fakt, že vedúci predstavitelia týchto spolkov, väčšinou veľmajstri a majstri, pochádzali predovšetkým z vojenských dôstojníckych vrstiev. V príspevku sa pokúsime analyzovať tento vojenský živel v slobodomurárskom hnutí, poukázať na prepojenosť medzi lóžami a vojenskými posádkami v jednotlivých mestách monarchie.

O pôsobení slobodomurárov v 18. storočí v stredoeurópskom priestore existuje odborná literatúra, pochádzajúca predovšetkým ešte z 19. storočia; predstavovaním hnutia, jeho hlavnými myšlienkami a cieľmi, sa tu preto nebudeme zaoberať.

---

¹BERÁNEK, J.: *Tajemství lóží*. Praha 1994, s. 17.

Slobodomurárske hnutie sa s vojenstvom spájalo už v období svojej legendárnej minulosti. Oficiálne hnutie vzniklo v roku 1717 v Londýne, „slobodomurárski historici“ sa však pokúšali počiatky hnutia posunúť až do obdobia križiackych výprav. Slobodomurárstvo sa pokúsili historicky odvodit' od stredovekých rytierskych rádov, predovšetkým od rádu templárov.

Na územie habsburskej monarchie sa slobodomurárske hnutie dostalo pod ochranou francúzsko-bavorsko-saských armád, ktoré mali v roku 1741 podporiť bavorského kurfirsta Karola Alberta na český trón proti Márii Terézii v prebiehajúcej vojne o habsburské dedičstvo. Roku 1741 bola Praha obsadená francúzskym vojskom. Boli to pravdepodobne francúzski dôstojníci v Prahe, ktorí položili prvé základy slobodomurárskej organizácie. Na svoje schôdzky priberali niektorých šľachticov, sympatizujúcich s bavorským kurfirstom. Boli to spočiatku len voľné schôdzky, ktoré sa pravdepodobne prerušili, keď francúzske vojsko muselo opustiť Prahu. Medzi prvých členov hnutia v Prahe patrili tí predstavitelia aristokracie, ktorí sa rozhodli svoju kariéru spojiť s bavorskými aspiráciami. Patril medzi nich gróf Václav Paradis, ktorý sa ako hajtman Nového Mesta pražského zaslúžil v novembri 1741 o rýchlu kapituláciu mesta pred spojeneckými vojskami². Vzhľadom na nedostatok prameňov nemôžeme o začiatkoch tejto prvej pražskej lóže povedať nič bližšie, s výnimkou predpokladu, že po odchode cudzích armád sa táto spoločnosť ocitla na pokraji zániku. Jej príliš tesné spojenie s bývalým režimom a útek jej predstaviteľov z krajiny tomu nasvedčujú. Gróf Václav Paradis bol odsúdený na trest smrti, nakoniec svoj život skončil vo väzení vo Viedni. Pražskí slobodomurári museli činnosť obmedziť na minimum.

Impulzom na intenzívnejší slobodomurársky život v Prahe bol trvalejší pobyt vojenských posádok po skončení Sedemročnej vojny. V 60. rokoch sa v Prahe vytvorila veľkolóža, ktorá mala zastrešovať všetky lóže na území Čiech³. Vedúci predstavitelia tejto lóže boli povolaním vojaci. Svedčí o tom list pražských slobodomurárov, ktorým obhajujú svoje vojenské povolanie pred veľkokapitulou v Jene: „...odobrite prosíme situáciu, keď traja 45 až 50-roční štábní a vrchní vojaci, ktorí všetky v boji získané vyznamenania venovali práci pre pravé slobodomurárstvo, požadujú vašu dôveru. Nepozastavujte sa nad tým, že zastávame vojenské posty, nie sme nič viac ako občania sveta a dožadujeme sa byť vašimi bratmi.“⁴ V tomto období však pražskí slobodomurári nutne potrebovali uznanie nejakej slobodomurárskej veľmoci, čím sa dá vysvetliť tón listu.

Vojaci mali veľké zastúpenie aj medzi pražskými rozenkruciánmi. Z 37 členov ich bola podľa L. Abafiho väčšina.⁵ Toto zoskupenie sa v Prahe predstavilo v roku 1764 rozsiahlym podvom, spojeným s vyberaním poplatkov od členov s prísľubom odovzdania tajomstva výroby zlata. Členovia spolku, podporučík Jozef z Gabali, poľný vojenský komisár Rozvařil a vrchný vojenský komisár Ján Michal Billard z Hauen začiatkom roku 1764 tento podvrh oznámili úradom a príslušníci rozenkruciánskeho spolku skončili vo väzení.⁶ Odpoveďou panovníčky Márie Terézie na tieto udalosti bol dvorný dekrét z 8. októbra 1766, ktorý každého úradníka, člena bratstva slobodomurárov, prehlásil za zbaveného úradu.

Pražskí slobodomurári svoju činnosť naplno rozvinuli v 70. a 80. rokoch 18. storočia. Jednou z ich najdôležitejších činností bola správa slobodomurárskeho sirotinca sv. Jána Krstiteľa, v ktorom sa starali predovšetkým o deti zosnulých členov rádu. O chod tohto ústavu sa starali aj dôstojníci pražskej posádky (major Enders, hajtman Alexander Seckendorf a nadporučík Teschner), ktorí dokonca v roku 1777 navrhovali založiť pri ústave knižnicu, ktorá podľa nich užitočne vyplní voľný čas chovancom čítaním duchovných, alebo svetových dejín, štúdiom

²VOLF, J.: Kdy byla založena v Čechách první zednářská lóže? In: Český časopis historický, 1933, s. 120-123.

³Viac pozri Magyar Országos Levéltár, (ďalej MOL) Budapešť, P 1134, 4. cs., Bd. 68, fol. 6-16.

⁴MOL Budapest, P 1134, 4. cs. Bd. 68, fol. 15, Prachtov koncept, 17. marca 1764.

⁵ABAFI, L.: Geschichte der freimaurer in Österreich – Ungarn I. Budapest 1890, s. 189.

⁶VOLF, J.: Domnělý pokus svobodných zednářů v Praze 16. V. r. 1766. In: Časopis Národního muzea, 94, 1935, s. 91.

kresťanskej, alebo všeobecnej mravouky, štúdiom prírodovedy, alebo hospodárstva. Za týmto účelom mali priatelia detí venovať ústavu všetky nepotrebné knihy. Sirotám daroval knihy aj poľný zbrojmajster gróf František Kinský⁷.

Sociálnu štruktúru členov lóže môžeme sledovať až z dochovaných listín z obdobia rokov 1790 – 1793. Pražská lóža „Pravda a Jednota u troch korunovaných stĺpov“ v roku 1790 mala 104 členov, z ktorých 25 bolo dôstojníkov, avšak väčšina z nich v Prahe nebývala. Postupne sa vojenský ráz lóží, ktorý bol pre nich charakteristický v ich začiatkoch, menil skôr v ráz meštiansky, v lóžach stúpala počet lekárov, obchodníkov, advokátov a pod.

Vojenský dôstojníci mali veľký podiel na založení jedinej mimopražskej slobodomurárskej lóže „Sincerité“ v meste Klatovy. Založil ju veliteľ saskkej armády, generál Fridrich August gróf Rutowsky, ktorý bol zároveň veľmajstrom saských lóží a počas svojich vojenských misií založil niekoľko lóží v Drážďanoch a Lipsku. Lóža „Sincerité“ niekoľkokrát zmenila svoje pôsobisko, stretávame sa s ňou v Plzni, Lokti a nakoniec v meste Klatovy. Väčšinu členov lóže tvorili dôstojníci, lóža bola takmer úplne vojenská⁸. Časté sťahovanie vojenských plukov so sebou prinášalo aj časté sťahovanie sa celej lóže.

Rozvoj lóže podnietil pražskú prefektúru k tomu, aby tento rozvoj podporila rozšírením pôsobnosti lóže aj na plzenský kraj a v ňom ležiace pluky Wallis, Coburg, Wolfenbüttel a Thürheim, v čoho dôsledku boli do lóže prijatí vojenský hodnostári týchto plukov⁹. Takto konštituovanú vojenskú lóžu pražská prefektúra často chválila. Veľmajster prefektúry gróf Kinigl pri svojej návšteve r. 1777 nešetril chválou na adresu lóže. Poznámene, že je s lóžou spokojný, že má vo vzornom poriadku vedenie prác, medzi členmi vládne priateľstvo, svornosť, láska a všeobecná slobodomurárska horlivosť, ktorá si zasluhuje uznanie¹⁰. Členovia navrhli, aby sa z prostriedkov lóže kúpilo za 1 000 zlatých krmivo pre kone, a aby lóža garantovala dodávky krmiva pre jazdeckvo, s čím však nesúhlasila pražská prefektúra, podľa ktorej podobné špekulácie nie sú zlučiteľné s povahou slobodomurárstva¹¹.

Ďalší rozvoj lóže brzdila okolnosť, že jej majster a niekoľko obzvlášť aktívnych členov nemohli ako vojaci bývať neustále v meste Klatovy. Tak boli napríklad v auguste 1777 členovia Beloutte, Sylva-Taroucca, Riedler a Fischer na cvičení v Lukaviciach¹², kde však pokračovali v slobodomurárskej činnosti.

Aj keď počet členov lóže rástol, lóža sa potýkala s veľkými finančnými problémami, ktoré mali svoj pôvod predovšetkým v organizovaní honosných a bezplatných recepcií. Členovia neplatili recepcné poplatky a väčšina z nich ani ročné príspevky. Provinciálna lóža v Prahe čoraz dôraznejšie žiadala o platenie týchto príspevkov. Lóža utrpela citlivú stratu aj preložením dragúnskeho koburského pluku v roku 1778 do Těšína.¹³ Náhlým odchodom pluku sa lóža dostala do problémov, pretože týmto odchodom stratila veľkú časť svojich členov, z ktorých väčšina jej dlžila ročné príspevky. Bolo síce dohodnuté, že sa v Těšíne založí pobočka klatovskej lóže, ale nevieme, či k tomu došlo, a ak k tomu došlo, či bola nová lóža podriadená pražskej lóži; čo by klatovskej lóži finančne nepomohlo. Prenesenie pluku do Těšína malo za následok aj zvýšenie nálad proti slobodomurárom v meste Klatovy. Skupina obyvateľov vraj mala v úmysle vystopovať dom, v ktorom sa slobodomurári stretávajú, avšak sa obávali ochrany lóže

⁷CORNOVA, I.: O výchově sirotků zednářských. Praha 1923, s. 27.

⁸Medzi členov lóže v roku 1776 patrili: c. k. komorník a vidiecky kavalier Karol Hildbrand, vidiecky kavalier Norbert Harnach, poručík koburských dragúnov, neskôr podplukovník Viliam Fischer z Ehrenbachu, generál Karol z Beloutte a rotmajster koburských dragúnov František gróf Sylva – Taroucca. In: VOLF, J.: Zednáři na Klatovsku. Klatovy 1938, s. 18-29.

⁹MOL Budapešť, P 1134, 3. cs., Bd. 35, fol. 60.

¹⁰Tamže, Bd. 35, fol. 10.

¹¹Tamže, Bd. 28, fol. 24.

¹²ABAFI, L.: Geschichte der freimaurer in Österreich – Ungarn II. Budapešť 1891, s. 114.

¹³VOLF, J.: Zednáři na Klatovsku. Klatovy 1938, s. 41.

ostatnými vojenskými plukmi. Lóža až do návratu pluku z Těšína pozastavila svoju činnosť. Väčšina členov prestúpila do pražských slobodomurárskych lóží.

Činnosť obnovila až v roku 1783, keď sa koburský pluk vrátil do Klatov. O niekoľko týždňov však musela lóža opäť svoju činnosť prerušiť, pretože koburskí dragúni, ktorých dôstojníci boli hlavným jadrom a elitou lóže, boli preložený do Holandska spolu s majstrom lóže K. Beloutte. Šlo síce len o 8 členov, ale lóžu to úplne ochromilo. Nedošlo ani k obsadeniu majstrovskej funkcie, pretože medzitým vstúpil do platnosti patent Jozefa II., obmedzujúci počet lóží v jednotlivých krajinách monarchie. Členovia klatovskej lóže „Sincerité“ boli prijatí do pražských slobodomurárskych lóží¹⁴.

Lóža „Sincerité“ je príkladom vojenskej lóže pôsobiacej v strednej Európe v 18. storočí. Podľa posledného členského zoznamu z roku 1784, teda tesne pred jej zánikom, pôsobilo v lóži 13 dôstojníkov, 6 krajských úradníkov, 4 veľkostatkári, 1 duchovný, 1 mestský úradník, 1 kupec a 4 rádoví vojaci.

Lóžou s aristokratickým a vojenským charakterom bola aj lóža „U vychádzajúceho slnka“ v Brne. Založili ju v roku 1782 a jej členovia videli v slobodomurárstve módne a spoločensky vznešené bratstvo, od ktorého očakávali predovšetkým zasvätenie do tajomstiev alchymistického hľadania zlata a do záhad kabbaly.¹⁵ Vojenský a aristokratický charakter lóže dobre vidieť z jej sociálnej štruktúry. V roku 1785 bolo takmer 60 % členov lóže vo vojenských službách.¹⁶ Náplňou slobodomurárskej práce boli, pravdepodobne nielen v Brne, prednášky jej členov. Zasadnutia lóže boli vo vtedajšom Brne slávne, zvlášť oceňované boli večere a hostiny. Členovia lóže tu nachádzali príjemné ovzdušie, útočisko pred materiálным svetom. Zhromaždenie lóže plnilo predovšetkým funkciu salónu, prichádzali sem zaujímavé osobnosti, hovorilo sa o literatúre a umení.

Vojenských dôstojníkov alebo úradníkov nachádzame aj v zoznamoch členov lóží pôsobiacich na území Uhorska. Slobodomurárske hnutie do Uhorska preniklo už v 60. rokoch 18. storočia, jeho všestranný rozvoj zabezpečilo až vytvorenie samostatnej uhorskej slobodomurárskej organizácie, ktorú vytvoril chorvátsky vojenský dôstojník Ivan Draškovič v roku 1775. Slobodomurári v Uhorsku neboli takí aktívni, ako v Čechách alebo na Morave, avšak výsledky ich činnosti sú pozoruhodné. Členmi lóží boli predovšetkým maďarskí príslušníci majetných vrstiev, župani jednotlivých komitátov, dôležití úradníci miestodržiteľskej rady a dištriktov, vytvorených Jozefom II.. Činnosť lóží spočívala predovšetkým v prednáškach o národohospodárskych a politických otázkach. Jednotlivým bratom sa určovali úlohy, ktoré mali preskúmať a s výsledkami oboznamovať ostatných členov. Témy boli navrhnuté pre duchovných, armádu, úradníkov a právnikov. Išlo napríklad o témy: Je potrebné zvýšiť počet obyvateľov v Uhorsku? Na čom sa zakladá láska k vlasti? Ako sa dá spojiť láska k vlasti s láskou k celému ľudstvu?¹⁷

V lóžach zastávali vojenský úradníci väčšinou popredné miesta. Medzi popredných členov lóže v Budíne patrili napríklad kapitán Jeszenovský, generál Samuel Draskóczy, major Pavol Davidovics, kapitáni Faletti, Batzenheim, Pausenvein, Szentiványi a nadporučík Ferdinand Persz.¹⁸

V Banskej Bystrici v 80. rokoch 18. storočia pôsobila lóža „Korunovačná nádej“, ktorej hlavným majstrom bol plukovník na dôchodku Ladislav Radvanský a jeho zástupcom bol hlavný vojenský veliteľ Jozef Kollmann.¹⁹

¹⁴Tamže, s. 43.

¹⁵KÜHNDEL, J.: Začátky zednářství na Moravě. Olomouc 1938, s. 5.

¹⁶Medzi najvýznamnejších vojenských členov patril generál, komtur rádu nemeckých rytierov a neskôr majiteľ pešieho pluku František Václav Kaunitz-Rittberg.

¹⁷HHStA, Viedeň, Vertrauliche akten 67, fol. 147-150.

¹⁸ABAFI, L.: Szabadkőművéség története Magyarországon. Budapest 1900, reprint 1993, s. 102.

¹⁹Tamže, s. 41.

Zo zachovaného zoznamu bratislavskej lóže „Ku bezpečnosti“ z roku 1785 vyplýva, že aj v tomto meste mali vojenský dôstojníci zastúpenie v slobodomurárskej lóži. Majstrom lóže bol nadporučík František Ebler von Hauslab, dozorcami boli poručík Josef Kallermann, ceremoniárom bol kapitán Karol von Fleischer, medzi členov patrili ešte nadporučík František von Jägermann²⁰. Zo 42 členov lóže malo vojenské povolanie 11 osôb.

Vojenský dôstojníci tvorili dôležitú časť členskej základne slobodomurárskych lóží v 18. storočí na území habsburskej monarchie. Jednotlivé lóže boli často závislé na vojenských plukoch, ktoré boli v meste prítomné. Akonáhle sa pluk z mesta odsťahoval, znamenalo to, ako v prípade Klatov, zánik lóže. Vojenský dôstojníci mali veľkú zásluhu na šírení slobodomurárskeho hnutia v jednotlivých krajinách monarchie. Pri častom sťahovaní vojenských plukov prinášali so sebou slobodomurárske hnutie do nových miest monarchie.

Veľmi málo informácií máme o činnosti slobodomurárskych lóží. Pravdepodobne išlo predovšetkým o prednáškovú činnosť pre svojich členov, organizovanie filantropickej a humanitárnej činnosti a podporu svojich členov.

---

²⁰HHStA, Viedeň, Vertrauliche akten 72, Konvolut „Ungarn“, fol. 24.